

Entorn a l'organització dels menestrals a la Mallorca del segle XIV

MARGALIDA BERNAT I ROCA

*Tres coses fan bon menestral: en son ofici sia
leyal
e seure en son bancal
e que sia liberal.
Tres coses fan mal menestral: àvol obra fer,
no tenir prop son mester
e fer-se renover.
Anònim: Llibre de Tres*

Introducció

Arreu d'Europa, els darreres anys del s. XIII i bona part del s. XIV constitueixen un període caracteritzat per la construcció d'una nova societat en el sí de la qual els diferents grups entraven en pugna de manera constant. L'aristocràcia veia amb recel com la burgesia en ascens s'anava transformant en una nova oligarquia amb uns objectius no sempre coincidents amb els seus. La burgesia, per part seva, es feia cada cop més present en els organismes de poder i aquests, a la vegada, es veien empesos a transformar-se i adaptar-se a una dinàmica nova. Un sector important d'aquesta burgesia eren, indubtablement, els menestrals, i d'ells i per ells es donaven una part important d'aquests canvis.

La raó: es tractava d'un grup social en plena diversificació i es començaven a perfilar amb força les definicions entre les cúpules dirigents, integrades per aquells que només eren menestrals (en el sentit estricte de treballadors manuals) de nom i que s'incorporarien de ple en els quadres oligàrquics, i els operaris efectius progressivament relegats als escalons més baixos del sector fins a caure en la subordinació i la misèria per veure's, finalment, privats de participar en la gestió del poder, en un procés de clara proleterització. Aquests darrers eren el que, a Florència, es denominava *popolo minuto*.¹ Un poble menut que, no poques vegades al llarg del període en estudi, es convertí en el gran protagonista d'una agitació sovint transformada en revolta. Es tractava d'esclafits marcadament violents en el sí dels quals la reivindicació social, política i econòmica era una constant. Una de les formes de canalització d'aquestes tensions eren les associacions més o manco espontànies d'artesans, començant per les de caire religiós. Aquestes associacions venien existint a Europa des del s. XII, si no d'abans,² i sovint les autoritats (la reial, les municipals i, fins i tot, la religiosa) no sempre saberen com actuar en relació a elles. No es comprenien, eren temudes i per

¹ RODOLICO, N.: *El popoli minuto. Note di Storia Fiorentina (1343-1378)*. Firenze, 1968.

² BOUVIER-AJAM, M.: *Recherches sur la genèse et la date d'apparition des corporations medievales en France*, París, 1978.

PINI, A.I.: *Città comuni e corporazioni nel Medioevo italiano*, Bologna, 1986. Sistemàticament, les agrupacions de menestrals medievals se'ls ha volgudes relacionar amb caparrudesa amb els *collegia* romans, però resta clar que, en cas d'haver-hi alguna relació, sols es podrien trobar en alguns dels oficis dedicats a activitats molt concretes (com l'alimentació), tal i com queda ben demostrat per Itàlia. Pel que fa a Mallorca, el cas paradigmàtic de tan remotes arrels: QUETGLAS GAYA, B.: *Temas sociales I. El trabajo en la época romana (La Esclavitud)*, Palma, 1935.

enfrontar-les es donà un va i ve d'autoritzacions i prohibicions, sense que el desgavell aconseguís anorrear-les.

En origen, aquestes associacions de menestrals eren la via mitjançant la qual es creaven, mantenien i reforçaven vincles de solidaritat que es manifestaven prioritàriament en les pràctiques d'ajuda mútua, lògiques en un model de societat en el qual era inconcebible viure totsol. Aquestes organitzacions eren una resposta a la marginació (malaltia, pobresa, ...) i es cercava aquesta solidaritat que derivava en caritat tancada i dispensada de forma elitista, dirigida pels interessos dels agrupats més preponderants. Amb tot, aquests vincles, a la vegada, els permetien gaudir d'una cobertura legal (si més no a nivell de Dret Eclesiàstic) que, malgrat constituir-se sota capa d'una organització pietosa, bé podia derivar en professional i obtenir, mitjançant el reconeixement reial o municipal, una entitat jurídica que d'altra manera li era negada. Un cop assolit aquest grau, s'obria el camí per participar en els òrgans de poder i de govern. Es tracta d'un canvi prou rellevant, ja que la conseqüència més immediata era l'aparició d'una estratificació del col·lectiu menestral en funció de les oportunitats de participar en els càrrecs públics de cada un dels seus membres. Aquest és el moment en que s'ha situat el trencament entre els diferents segments que integraven la menestralia. És cert que els vincles de germanor, en principi, els nodrien de força enfront de la supremacia dels poderosos (econòmics o polítics, quan no les dues coses); però no és menys ver que aquells subjectes que gaudien d'una posició preponderant en el sí del col·lectiu arribaren a monopolitzar els càrrecs de direcció interna, el que seria el regiment de l'ofici, i, des d'ells, donaren la passa cap a transformar-se en part de la oligarquia. D'aquesta manera, un organisme inicialment nascut com a via d'expressió i defensa d'unes reivindicacions comunes de protecció i de millora, acabà servint, no sense tot tipus de manipulacions, per enlairar els confreres benestants. I és que, a la fi, les confraries i altres societats de menestrals amb objectius més o manco pietosos, es transformaren en societats de coacció i control, tant sobre els propis membres menys afavorits com davant i sobre altres individus pertanyents a altres grups que perseguïen idèntiques finalitats. El fet és que aquestes organitzacions adquiriren prou impuls a la segona mitat del s. XIII, per la qual cosa començaren a participar en la gestió política i això determinà que els altres grups en el poder (sobre tot els nobles i la més alta burgesia) se sentissin amenaçats i cercassin recolzament reial a la recerca de mesures restrictives.³

Mallorca, després de la conquesta feudal, es va veure immersa de ple en aquest procés i just ara es comença a conèixer en algun dels seus aspectes.⁴ Els grans estudiosos del passat sempre fixaren el seu interès en els esdeveniments més destacats de la història illenca i així el món menestral, juntament amb el dels pagesos, només es va tenir en compte pels esdeveniments en els quals aquests col·lectius hi participaren però vists no tant com a protagonistes sinó com a agressors dels grups privilegiats. Aquest és el cas de l'assalt al Call, l'Aixecament Forà o Les Germanies, com a més orejats, per més que també caldria rastrejar-los en altres esdeveniments no menys conflictius com ara la conquesta d'Alfons el Liberal, les anomenades commocions de 1325 o el destronament de Jaume III. Ara bé, fins i tot en el marc d'aquest fets, l'apropament duit a terme s'ha de qualificar necessàriament de superficial. D'aquí que, a hores d'ara, encara es puguin considerar vàlides tota una sèrie d'afirmacions fetes a 1930 per Mn. Antoni Pons. Aquest autor comentà assenyadament que els estudiosos *oblidaven se de sondroiar l'estat prosper o endarrerit dels oficis i que no cuitaren d'esbrinar el viure dels menestrals*.⁵

³ SESMA MUÑOZ, J.A.: "Cofradías, gremios y solidaridades en la Europa medieval", *XIX Semana de Estudios Medievales*, Estella, 1993, 21-22.

⁴ BERNAT I ROCA, M.: "Feudalismo i infraestructura artesanal: De Madina Mayûrqa a Ciutat de Mallorca" (1229-1315)", *BSAL*, 53, Palma, 1997, 27-70.

⁵ PONS PASTOR, A.: *Ordinacions gremials i altres capítols de Mallorca (Segles XIV-XV)*, Ciutat de Mallorca, 1930, VII.

El cert és que, encara en el present, no sols manca el que indicava Mn. Pons, sinó també (i s'ha de dir que en primer lloc) falta fer un perfil de com sorgiren i de quin va esser el caràcter de les primeres organitzacions menestrals illenques. I un més dels motius que determinen el poc coneixement de les organitzacions de menestrals també va esser assenyalat per Mn. Pons, quan va escriure que *no deixa d'ésser estrany el fall d'ordinacions gremials al segle XIV, temps en que la mercaderia era floreixent [...] i, en canvi, aquelles apareixen al segle XV, quan el comerç iniciava la decadència*. Un poc més endavant puntualitzà que no es tracta d'una absència total, sinó més bé que les tals ordinacions no compareixen amb l'abundancia i la vàlua que esperàvem i que, amb tot cas, també es donava l'absència de la vertebració tan necessaria per emprendre la tasca definitiva de perfilar l'organització interna i alhora la vida social de la nostra menestralia.⁶ Mn. Pons aportà una sèrie d'arguments per justificar-ho, per més que, en el seu moment, era difícil donar una cabal resposta. Ara per ara, també ho és; però, a la llum de noves dades a l'abast, sí que es fa possible plantejar-se en una sèrie d'hipòtesis abans impossibles. En el present estudi el que es vol és una revisió i relectura de fonts ja publicades i una replega de notícies disperses (més abundoses del que calia esperar); unes i altres són ben conegudes però no han estat mai confrontades. El cas és que, tot aprofitant tota una informació, tal volta minsa i sovint aparentment no relacionable, però prou suggeridora, resulta factible establir unes possibles línies de recerca.

El panorama general del s. XIV

Que l'activitat del món menestral mallorquí era puixant a les darreries del s. XIII i començaments del s. XIV en pot esser un testimoni l'enumeració que en feu Ramon Llull a partir d'allò que podia constatar directament: *lo ferrer qui met lo ferre en lo foc per tal que pusca mils batre e amollir e plegar e endur a sa obra; als fusters que ven dòlar e aplanar e allissar; als manestrals qui obren de pere e de tapiés, que fan belles torres e bells castells e belles cambres; als argenters e moneders; als scrivans; als sabaters que tiren lo cuir e l'estenen e l'untan per tal que sia blan e puxes el tallen e cusen; als sartres que fan del drap gramalles e mantells, e capes e gonelles e cotes e calces e caperons e d'altres vestedures; als pellicers que han ofici e mester de ajustar una pell ab altra; als tixadors que han ofici de ajustar l fil ab altre e de metre lo fil en un altre per tal que de ajustament de fils fassen draps; als barbers; carnicers e paradors qui paren a les aus e a les besties ab filats e ab laces; al tenders qui venen en lurs obrador diverses coses e fan pugegades e maellades e dinerades e soldades; al muliner qui pica ad dues moles per tal que.l blat se.n mola mils e pus tot; al vidrier qui fa vidre de pera e d'erba e per gran forsa de calor fa lo vidre, del qual vidre fa ampolles e copes e anaps e gots e d'altres vexells; als jerrers, als ollers; als cambiadors qui cambien argent per aur e diners per argent; als calafats que calguen la estopa en los lenys e en les naus; [...].⁷*

L'esment pot semblar exhaustiu; però resulta un bon indicador de quin devia esser el batec de la menestralia mallorquina a cavall dels segles XIII i XIV, al marge de la càrrega literària que hi volgués posar l'autor. Ramon Llull, al cap i a la fi, probablement només es limità a posar per escrit el que les gents del moment sentien enfront d'allò que veien dia a dia. Mallorca, en aquests moments, era encara terra de repoblació i sovintejaven els colons procedents d'altres terres⁸ on el tema de l'organització d'associacions de menestrals era ben viu.⁹

⁶ PONS PASTOR, A.: *Ordinacions gremials XXV*.

⁷ LLULL, R.: *Llibre de la contemplació de Déu*, Palma, 1914, III, 125-127.

⁸ DEYA BAUZA, M.J.: "La pañería mallorquina a fines del Reino Privativo (1320-1343)". Comunicació presentada al XLII Congreso de Historia de la Corona de Aragón: *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als Decrets de Nova Planta, 7-12 de setembre de 2000, Barcelona/Lérida*.

⁹ ALBERCH, R.; CASTELLS, N.: *Gremis i oficis a Girona: treball i societat a l'època pre-industrial*, Girona, 1984.

BOSOM ISERN, S.: *Homes i Oficis de Puigcerdà*, Puigcerdà, 1982.

A hores d'ara, es pot dir que certa documentació apunta com els oficis menestrals, en els temps posteriors a la conquesta, d'una o altra manera es trobaven organitzats. Es tractava d'un marc de referència que els protegia i el feia forts per sobreposar-se a la disgregació que suposava el desarrelament dels seus llocs d'origen, encara que no es rompessin tots els lligams, mentres es produïa la integració en la nova societat, d'una part i, posteriorment, els podia assegurar un lloc en el sí d'ella.¹⁰

Aquesta incipient organització, més o manco definida, es trobava sota jurisdicció del mostassaf, el qual, a l'estil del de València, tenia cura del compliment de les anomenades rúbriques o ordinations primitives, tal volta les que amb posterioritat algunes vegades són al·ludides esporàdicament com a ordinations antigues o velles. El cert i segur és que, a les darreries del s. XIII, ja existien alguns oficis organitzats, si més no des del poder reial i/o a traves del poder municipal.¹¹

Es dóna com a generalment segur que els ferrers hi estaven quan no a nivell de confraria (la de Sant Eloi)¹² i molt probablement també hi estaven els pescadors (Sant Pere), ja que, segons J. L. Ramonell, *poco después de la conquista ya se reunían para deliberar sobre asuntos propios de su industria*.¹³ Juntament amb aquestes, es degueren formar les corporacions de menestrals lligats a la manufactura tèxtil i la de cuiros, tot tenint en compte que foren les activitats més puixants de l'època.¹⁴ El que si és cert és que oficis com els teixidors, els ferrers, els sastres i els sabaters s'autoconsideraven oficis privilegiats i no perdien ocasió d'invocar una real o suposada ordinació vella que es remuntava al regnat de Jaume I. De fet, se'n té un testimoni clar d'aquesta reivindicació encara en els acabatalls del s. XVI. Concretament, a 1591, els sabaters argumentaven que eren *ofici privilegiat* tota vegada que, des de temps immemorials i com a mostra de favor de la corona, tenien a custòdia, juntament amb els altres tres oficis esmentats, d'uns *certs anells o sellos ab les armes reals*.¹⁵ D'aquests quatre oficis se sap que els sastres ja tenien confraria reconeguda a 1312,¹⁶ els teixidors reberen ordinations sobre l'obratge de draps de llana entre 1315 i 1321¹⁷ i les fonts que podrien haver donat fe del que passava amb els ferrers es varen perdre

FREITAG, R.: "La protección real de los gremios en el siglo XIV y los tintoreros de Perpiñan". *Actas del VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Valencia, 1967, 141-162.

LLOGAR PILANYOL, P.S.D.: "Notes històriques sobre els paraires de Moià". *Assamblea d'Estudis Comarcals de Vic*, Vic, 1962.

PAPELL I TARDIU, J.: "La confraria de paraires de llana de Valls". *Acta Historica et Archeologia Medieval*, 2, Barcelona, 1981.

RIU RIU, M.: "Aportación a la organización textil catalana en el s. XIV". *Actas del VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1962, 547-559.

SALES, N.: "Gremis i oficis a Girona". *L'Avenç*, 105, Barcelona, 1987, 140-141.

WOLFF, PH.: "Deux centres catalans au Moyen Age: Barcelone et Perpignan". *Medievalia*, 7, 1987, 109-124.

¹⁰ SESMA MUÑOZ, J.A.: "Cofradías, gremios y solidaridades en la Europa medieval ...", 20.

GRECI, R.: "Economia, religiosità, política. Le solidarietà delle corporazioni medievali nell'Italia del Nord". *XIX Semana de Estudios Medievales*, Estella, 1993, 75-99.

¹¹ BERNAT I ROCA, M.: "Sens licència de Mostassaf. Hipòtesi sobre l'ofici a la Mallorca del S. XIII (1230-1300)". *Actes de les XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals: El Regne de Mallorca a l'època de la Dinastia Privativa*, Palma, 1998, 291-311.

¹² Aquesta capella, perfectament diferenciada de la de la mateixa advocació però dels argenters, s'ubicava en l'Hospital de Sant Andreu, actual Ajuntament de Palma, i un cop perduda la seva finalitat religiosa, va esdevenir en magatzem.

¹³ RAMONELL, J.L.: "Los gremios de Mallorca". *BSAL*, IX, 1885, n°5, 4.

¹⁴ SANTAMARIA ARANDEZ, A.: *Ejecutoria del Reino de Mallorca (1230-1343)*. Palma, 1990, 322-325; 399-412.

¹⁵ BERNAT I ROCA, M.; SERRA I BARCELÓ, J.: "L'adoberia dels sabaters: Un exemple d'enfrontament entre oficis". *Fontes Rerum Balearium*, n°. II (nova Època) [en premsa].

¹⁶ PONS PASTOR, A.: *Ordinations gremials ...*, X.

¹⁷ BERNAT I ROCA, M.: "L'obratge de la llana i els 'Capitols' del rei Sanxo. Una hipòtesi de treball". *BSAL*, 42, Palma, 1986, 63-77.

BERNAT I ROCA, M.: *Els 'III mesters de la llana': Paraires, Teixidors de Llana i Tintorers a Ciutat de Mallorca (S. XIV - XVII)*, Palma, 1995, 21-40.

en un incendi del S. XVI.¹⁸ El cert i segur, encara que no sigui més que una anècdota, és que aquests quatre oficis llueixen a les seves representacions heràldiques o l'àguila reial coronada (teixidors, sastres i ferrers) o l'àguila bicefal també coronada (sabaters), detall que no es dona en cap dels restants. Per altra banda, la cronologia de la seva presència més primerenca els situa sistemàticament en el regnat de Sanxo (1311-1324).

Altres oficis que se suposen organitzats en dates primerenques són els mariners amb la confraria de Sant Telm des de 1310, però els papers també es cremaren, aquesta vegada amb motiu de la pesta de 1652¹⁹ i molt probablement els fusters amb la confraria de Sant Josep, però un altre dissortat incendi del S. XVII també priva de la documentació antiga d'aquest ofici. Els paraires, com no, igualment reivindicaven la seva presència en el regne, sinó des del mateix moment de la conquesta, si *per orde y mandato de la magestat del rei Sanxo*.²⁰

Ara bé, la tònica dominant enfront de les associacions de menestrals durant aquest període primerenc, a nivell general de la Península Ibèrica, va ésser d'oposició dràstica: a València, Jaume I havia prohibit l'existència de confraries sota pena de mort;²¹ dins l'àmbit aragonès, el rei Jaume II, a l'any 1311, dictà el fur *Ut monopolia* contra totes les confraries de menestrals a excepció d'aquelles que tenguessin finalitat únicament religiosa²² i així també ho feren els monarques de Castella.²³ El terme *monopolia* té la seva importància, ja que fa referència a l'obligatorietat de pertànyer a una organització per tal de poder exercir l'art o ofici corresponent i el que es pretenia amb el fur era evitar aquesta obligatorietat. Es tractava de defensar el que els magistrats municipals de Barcelona definiren, en uns moments poc posteriors, *com que qascú tenga facultat e libertat sens violència*, per més que els menestrals no en fessin massa cas.²⁴

Aquesta postura repressiva només es comença trencar molt lentament quan els menestrals s'avengueren a acceptar un control per part de poder reial, únic fet que explicaria que Jaume I dispensàs la seva protecció a tots els *ouvroirs* (obradors) de Perpinyà a 1249²⁵ o que a 1257, amb motiu de la creació del Consell de Barcelona, autoritzàs la presència de 82 menestrals com a representants dels 19 oficis existents alhora entre els 200 consellers que l'havien d'integrar.²⁶ A 1284, a València, es reconeixien oficialment quinze oficis.²⁷ A partir d'aquests moments, i molt a poc a poc, es va anar invertint la postura. El primer símptoma de normalitat és el d'Alfons el Benigne que, a 1328, quan derogà el fur de Jaume II d'Aragó.²⁸

¹⁸ BERNAT I ROCA, M.: "L'Ofici de Ferrers. Algunes referències històriques (S. XIII-XVII)", *BSAL*, 49, Palma, 1994, 169-216.

¹⁹ RAMONELL, J. L.: "Los gremios de Mallorca", *BSAL*, IX, nº. 8, Palma, 1885, 2.

²⁰ Arxiu del Regne de Mallorca, A. i G, Gremis, Caixa 7, Lligall 4 (1629). En aquest cas, l'afirmació es feu en el context de la polèmica del trasllat dels molins drapers de la síquia d'en Baster a la vall de Coanegra a Santa Maria.

²¹ TRAMOYERES BLASCO, L.: *Instituciones gremiales: su origen y organización en Valencia*, Valencia, 1889, 42. Es troba al Fur XXIV, Rúbrica III, Llibre II.

²² FALCÓN PÉREZ, Mª I.: *Ordenanzas y otros documentos complementarios relativos a la Corporaciones de oficio en el reino de Aragón en la Edad Media*, Zaragoza, 1997, 42: Doc. 26.

²³ RUMEU DE ARMAS, A.: *Historia de la Previsión Social en España. Cofradía - Gremios - Hermandades - Montepíos*, Barcelona, 1981, 56.

MONSALVO ANTÓN; J.M.: "Transformaciones sociales y relaciones de poder en los concejos de frontera. Aldeanos, vecinos y caballeros ante las instituciones municipales", PASTOR; R. [Comp.]: *Relaciones de poder, de producción y de parentesco en la Edad Media y Moderna*, Madrid, 1990, 106-170.

²⁴ BONNASSIE, P.: *La organización del trabajo en Barcelona a fines del S. XV*, Barcelona, 1975, 38.

²⁵ WOLFF, PH.: "Deux centres catalans au Moyen Age: Barcelone et Perpignan", *Medievalia*, 2, Estudios dedicados al Prof. Federico Udina i Martorell, 1987, I, 120.

²⁶ BONNASSIE, P.: *La organización del trabajo* ..., 13.

²⁷ SANTAMARIA ARANDEZ, A.: *Ejecutoria* ..., 314.

²⁸ FALCÓN PÉREZ, Mª I.: *Ordenanzas y otros documentos* ..., 68-69: Doc. 55.

Per Mallorca, en concret, l'índex més representatiu és la postura d'Alfons El Liberal en el decurs de l'ocupació de Mallorca a 1285 en el marc de les lluites entre França i Aragó. Una de les seves intervencions en el Regne de Mallorca, ja com a monarca d'Aragó, va ésser la revocació del *Règim de Franquesa* i la implantació, el *Vº kalendas Julii*, en l'any de *Nostre Senyor de MCCXXXVII*, del sistema dit de Consolat segons el qual *puscats elegir VI consols, dels quals sien II de ma major, e els II de ma migana, e II de ma menor*. Es tractava d'una reforma de la juraria de Ciutat de Mallorca tal com ja s'havia fet a la ciutat de Perpinyà a 1262, que es completava amb l'ordre de què, entre els 100 consellers que havien d'integrar el Gran i General Consell, també hi havia d'haver representades totes les mans. El que vertaderament interessa és que, a la mà menor, preceptivament s'hi havien de trobar representats dels anomenats *caps dels mesters*.²⁹ Amb el retorn de Jaume II es va reemprendre al sistema anterior, però la inclusió dels caps dels mesters no tornà enrere i molt probablement d'aquest moment siguin les *Rubriques* ja al·ludides i que posaven els oficis sota l'autoritat del mostassaf.³⁰ És a dir, que les organitzacions de menestrals que hi poguésser haver, malgrat el reconeixement que se'n poguésser fer d'elles, estaven sotmeses a un fort control reial, via municipal, almanco pel que fa a aspectes tècnics i controls de qualitat.

El regnat de Sanxo marcà una clara inflexió. Tot seguint la política iniciada per Jaume II de potenciar les manufactures, va emprendre la regulació per estens d'aquelles que eren més rendibles: els III mesters de la llana als quals atorgà, entre 1315 i 1321, uns capítols ben eloqüents que, al marge d'aspectes tècnics, resulten ben indicatius de quin era el seu nivell d'organització social a les hores.³¹ Es desconeix, pel moment, si la seva activitat legislativa es va estendre a altres manufactures, però el panorama que ofereix el món tèxtil és pot considerar com a representatiu de qualsevol altre mester amb un grau d'evolució semblant. El conjunt de persones que treballen en un mateix ofici es denominava *comunitat* (a vegades, *companyia*³²) i baix aquest nom s'integraven per igual mestres, obrers e obreres, aprenents i qualsevol altre treballador dependent i vinculat a les distintes fases del procés de producció (com ara *ordidors e ordidores, arquejadors, filadores*, ... en el cas del tèxtil). Aquesta *comunitat* es trobava encapçalada pels *sobreposats* (aleshores ja membres destacats dels *caps de mester*, juntament amb els *prohomens*) i la seva autoritat s'estenia a qualsevol membre de l'ofici que *se sentia estar en totes coses obligats a la comunitat de lur mester e als sobreposats*.

Les commocions de 1325

Dels del s. XIX, es té notícia de l'esclafit d'unes anomenades commocions populars a Mallorca a 1325,³³ tot just després de la mort del rei Sanxo. S'ha hagut d'esperar els estudis d'A. Santamaría i que es poguésser fer una replega intensiva de dades publicades per adonar-se'n de què, al darrera aquests fets aparentment intrascendents, hi ha amagada un crisi social i política en la qual els menestrals urbans hi tengueren un important paper.³⁴

29 PONS PASTOR, A.: "Constitucions e Ordinacions del Regne de Mallorca. Elecció de consols (1287)", *BSAL*, XXIV, Palma, 1933, 256. Còpia del text tal com apareix a: ARM, Còdex (dit Rosselló vell), 165 i Còdex (dit Rosselló nou), 118.

SANTAMARIA ARANDEZ, A.: "El municipio en el Reino de Mallorca", *Estudios Baleàrics*, 31, 1988, 14.

PONS PASTOR, A.: *Historia de Mallorca*, Mallorca, 1965, II, 120-121.

30 BERNAT I ROCA, M.: "Sens licència de Mostassaf ...", *passim*.

31 BERNAT I ROCA, M.: *Els 'III mesters de la llana' ...*, 36-40.

32 AGUILÓ, E. de K.: "Ordinacions del gremio de plateros", *BSAL*, IV, Palma, 1891, 55. Tal és el cas de la confraria de Sant Eloi dels argenters, de 1351, on el primer concepte apareix acompanyat d'aquest altre.

33 AGUILÓ, E. de K.: "Últims rastres de les commocions populars de l'any 1325". *BSAL*, XI, Palma, 1905-1907, 62-72.

34 SANTAMARIA ARANDEZ, A.: "Tensión Corona de Aragón - Corona de Mallorca. La sucesión de Sancho de Mallorca (1318-1326)". *Estudios en memoria del Profesor d. Salvador de Moxó*, Madrid, 1982, 423-496.

Tot començà Perpinyà amb el trasllat de les despulles del rei Sanxo (1324). A la ciutat esclatà un aldarull popular que sovint sols s'ha interpretat des de la seva vessant antiaragonesa, però deixant de banda problemes interns del propi Rosselló. A tal efecte, s'ha recordat que si l'aristocràcia dels territoris insulars estava en formació encara a 1325, en els territoris continentals ja era una institució ben consolidada. A partir de l'informe redactat per l'enviat del rei d'Aragó se sap que els perpinyanesos adoptaren una postura clarament antiaristocràtica i contrària al monopoli en els quadres de govern dels cortesans o habitants del castell. Aquest incident és un bon indicador de l'enorme poder que havien assolit les oligarquies urbanes (els mercaders, però també els menestrals dirigits) en el Regne de Mallorca. S'ha tenir en compte que, com a conseqüència d'aquests aldarulls, les disposicions testamentàries de la regència no es pogueren aplicar. El cas de Perpinyà és extrem per la presència del cadàver reial; però hi ha indicis de com esclataren altres avalots o, almanco, existí tensió a altres ciutats com Montpeller, Puigcerdà o Ciutat de Mallorca.³⁵

En contra de les disposicions testamentàries del rei Sanxo i per intervenció directa del papa, es nomenà regent l'infant Felip. Aviat sorgí l'oposició contra el nou estat de coses: el rei d'Aragó qüestionava la sobirania del jove monarca Jaume III; la noblesa del Rosselló aspirava al control absolut del govern i al canvi de regent; les ciutats es negaven a minvar les seves aspiracions i cotes de poder adquirides a 1317. L'infant Felip sols pogué trobar algun suport entre les ciutats a canvi de generoses concessions.

És en aquest context que cobra sentit el controvertit Privilegi d'Apià de 1324.³⁶ Segons aquest privilegi, el Regne de Mallorca es convertia de facto en una república coronada. La Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca quedava autoritzada a elegir qualsevol membre de l'administració, fins i tot el governador general. Aquest privilegi, momentàniament, entrà en vigor, ja que es tenen notícies de cessaments fulminants i nomenaments de càrrecs entre persones pertanyents a l'oligarquia dominant.³⁷

Quan l'infant Felip cregué la seva posició consolidada, en particular amb el suport tàcit d'Aragó, anul·là l'aplicació de tan perillós privilegi. Va esser com a conseqüència d'aquesta maniobra que esclataren les commocions populars a Mallorca. Malauradament, la documentació que sobre aquest tema ha arribat fins el present és molt minsa i no permet identificar clarament els grups en pugna. Amb tot, sembla clar que varen esser els mercaders i els dirigents menestrals els que encapçalaren l'oposició. De totes maneres, s'intueix com aquesta aliança, que ja havia fixat els ordenaments del rei Sanxo, tenien una certa contesta per part dels menestrals (mestres sense obrador propi a sou d'altres mestres i fadrins amb llargs anys de pràctica sens possibilitats de promoció) rebutjats de les prohomonies dels Oficis. Les tensions entre els dos sectors de menestrals que es detecten vint anys més tard no són explicable sense aquests antecedents.

La reincorporació a la Corona d'Aragó

La regència de l'infant Felip és encara molt mal coneguda pel que fa a aspectes socials i econòmics. Amb tot, un repàs a la legislació que es donà en aquests anys suggereix una continuïtat del regnat anterior, encara que amb un major grau d'improvisació.³⁸ El panorama no és estrany si es té en compte que el regent, imbuït de l'espiritualitat heterodoxa

³⁵ SERRA I BARCELÓ, J.: "Lo rei qui fo. El context ideològic del destronament de Jaume III". *Actes de les XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals: El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa*, Palma, 1998, 265-290.

³⁶ QUADRADO, J. MA.: *Privilegios y franquicias de Mallorca*, Palma, 1894, 157.

³⁷ SERRA I BARCELÓ, J.: "Lo rei qui fo. El context ideològic del destronament de Jaume III". 270-271.

³⁸ SANTAMARIA ARANDEZ, A.: "Tensión Corona de Aragón - Corona de Mallorca ...", 460-463.

franciscana,³⁹ s'ocupava més dels afers espirituals que dels materials. És aquesta espiritualitat personal, precisament, la que provocà fortes tensions entre el jove monarca i el seu tutor. La pobresa amb la qual l'obligava a viure i, en particular, el seu matrimoni provocaren que la ruptura es produís aviat. Jaume III s'apropà directament a la noblesa del Rosselló i, en detriment de la política del seu cunyat, a Anglaterra i Gènova. Aquest canvi d'aliances del rei de Mallorca degué tenir importants conseqüències en el món artesanal.

D'una part, l'incipient producció llanera anglesa, ben relacionada amb els Països Baixos i els centres normands, tendia a ocupar un important espai comercial en franca competència amb la producció francesa. D'altra banda, les tensions polítiques degueren influir en un cert trencament entre els productors de les ciutats del Rosselló, especialment de Montpeller, i la oligarquia comercial de Mallorca, en vies de formació.⁴⁰ El tema del Rosselló, amb les seves relacions amb l'illa, encara es troba en estudi. Per aquest motiu, no pot sorprendre que els aspectes italians siguin encara més desconeguts. De totes maneres, existeixen dades que permeten formular algunes hipòtesis. En primer lloc, no sembla haver-hi dubte que la corona desvià els seus interessos econòmics de la banca de Barcelona i València a més de la del Rosselló. No s'ha oblidar que una de les acusacions fonamentals del procés seguit contra Jaume III va esser el d'encunyació de moneda en contra dels pactes d'infeudació. A canvi, el monarca mallorquí es dirigí cap als mercaders i els banquers genovesos, enemics tradicionals tant de la Corona d'Aragó com del Regne de Mallorca.

La migració italiana a Mallorca en el període 1330-1340 va esser notòria. A l'illa s'establiren mercaders, artesans i alguns intel·lectuals. No cal dubte que part dels mallorquins no veren amb bons ulls aquest flux ni el canvi que experimentà la política internacional del regne. D'aquí que, algunes vegades, les ires populars es dirigissin en contra dels interessos italians. Seria en aquest sentit que s'haurien d'interpretar l'assalt i l'incendi de la seu de la Companyia Bardi a Ciutat de Mallorca l'any 1330.⁴¹

Per l'actitud posterior dels diversos grups menestrals, s'intueix que, abans de 1340, ja s'havia organitzat una cúpula dirigent prou dinàmica que impulsava l'economia del regne. D'entre ells, s'elegien els membres dels regiments dels Oficis en règim de monopoli. Aquest grup tendria els seus interessos més propers als estaments privilegiats que als dels sector dels treballadors. En línies generals, el primer grup es mostrà més partidari del manteniment del *status quo* que de les modificacions brusques.

El problema rau en què, a partir de 1338, la situació política es degradà acceleradament. Les tensions entre França i Anglaterra eren cada cop més fortes; el problema successor d'Aragó impulsava sedicions i revoltes; els conflictes a Sardenya, Còrsega i Sicília contribuïen a enfrontar els reis de Mallorca i els d'Aragó. En conjunt, la política exterior de Jaume III anava en contra dels interessos de l'oligarquia urbana del regne. L'aventura italiana havia estat poc afortunada i la tàctica de la guerra de cors duita en contra de catalans i valencians afectava amb força els interessos comercials del regne.

Determinats grups, encapçalats per Guillem Miquel i destacats integrants del llinatge Roig, promogueren un cop de força per retornar a les aliances tradicionals que tan bé els havien funcionat. D'aquesta manera, des de la pròpia Ciutat de Mallorca es planificà una conjura que destronàs el rei i posàs en el seu lloc Pere IV. Com és sabut, aquesta maniobra tengué èxit i provocà els tràgics esdeveniments que acabarien a la Batalla de Lluçmajor. La reincorporació del Regne de Mallorca a la Corona d'Aragó a 1343 va tenir unes

³⁹ POU Y MARTI, J. M.: *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII - XV)*, Vic, 1930, 111-154.

⁴⁰ LECOY DE LA MARCHE, A.: *Les relations politiques de la France avec le Royaume de Majorque*, París, 1892.

⁴¹ DAMIANS Y MANTÉ, A.: "Motín en Mallorca contra genovesos (1330)", *BSAL*, IX, Palma, 1901, 57-58.

conseqüències immediates sobre el món artesanal. En primer lloc, trencà les relacions de dependència amb Itàlia, especialment amb Gènova, i retornà a les antigues relacions amb el Principat i València. D'altra banda, els territoris del Rosselló i la Cerdanya poc a poc perderen els seus vincles orgànics amb els territoris insulars, els quals lentament intentaren organitzar un espai econòmic homogeni.

Bona part de les crisis de 1325 i 1343, pel que fa a l'illa de Mallorca, tengueren com a rerafons el paper dels diferents espais. El problema consistia en determinar quina era la funció de cada un. Per a l'oligarquia dirigent de Ciutat de Mallorca, tant la Part Forana com Menorca i Eivissa, havien de convertir-se en centres subministradors de matèries primeres i aliments, a més d'esser mercats naturals de productes acabats la ciutat i, com no, proporcionar mà d'obra barata. En contrapartida, la ciutat era el centre de producció, de comercialització i de direcció. Si a 1325 els intents havien estat possibles a causa de la incipient urbanització d'aquests territoris i pel gran pes dels territoris continentals, a 1350 el panorama havia variat de forma considerable, especialment després de la pesta de 1348. En el cas de Mallorca, la Part Forana ja havia assolit un grau notable d'ocupació i diversificació econòmica. Algunes viles havien estructurat fires i mercats que topaven amb els de Ciutat de Mallorca, canalitzaven una part important dels productes semielaborats i al seu recer havia crescut una destacada producció artesanal. Per les dades a l'abast, aquest impuls es va deure amb bona manera a l'activitat de comerciants jueus.⁴² Aquest panorama, amb lleugeres diferències, és el mateix que es pot destriar a Menorca.

El problema d'aquest plantejament és que les esperances que posaren els conjurats en Pere IV es veren decebudes. S'ha de suposar que els seus objectius es trobaven molt propers als del Privilegi d'Apiano. No de bades els mateixos personatges participaren activament en els dos esdeveniments. Certament, entre 1343 i 1345, es va produir una gran purga política, de tal manera que l'anomenat partit aragonès va monopolitzar tots els càrrecs del regne. La corrupció, les malversacions i els negocis tèrbols provocaren que, menys de dos anys després, fossin quasi tots revocats.

Aquest sector de decebuts arribà a amenaçar el rei Pere IV de llevar-li la corona com ho havien fet amb Jaume III i dirigiren les seves iras contra el governador Arnau d'Erill. El procés que se seguí contra aquest és ben demostratiu del grau de divisió del regne. Pel tema en estudi, s'ha de destacar la postura de mercaders i menestrals. Diversos testimonis feien responsables els primers del destronament de Jaume III i les defenses del governador Erill demostren la profunda divisió del món artesanal. De fet, una de les seves queixes era que els jutges investigadors havien interrogat únicament els sobreposats dels Oficis que es mostraven amb claredat contraris a la seva política i favorables als Roig. En canvi, s'havien negat a interrogar altres artesans que podien contradir els testimonis dels seus dirigents.⁴³

Aquesta oposició i els problemes generalitzats de Pere IV provocaren un cop d'estat. Entre 1343 i 1349, la gran preocupació va esser el conjunt de les conjures a favor de Jaume III, encara que moltes d'elles no passaren de converses de carrer o d'imaginacions dels jaumistes. És cert que hi va haver una important repressió, però la majoria de la població era partidària de la unió amb la Corona d'Aragó. Per aquest motiu, quan Jaume III desembarcà a Mallorca, pràcticament no acudí cap mallorquí en ajuda seva. Mort el monarca i capturada la família reial, s'inicià una nova dinàmica.

⁴² BERNAT I ROCA, M.: (1997) "Hòmens feiners i d'indústria. Els menestrals de la vila d'Inca entre els s. XIII i XV" *Actes de les IV Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 1997, 41-67. El dinamisme d'aquesta vila al llarg del s. XIV n'és una bona mostra.

⁴³ QUADRADO, J. M^o: "Proceso instruido en 1345 contra el gobernador Arnaldo de Erill, su asesor Des Torrents y el procurador real Bernardo de Morera, acusados de favorecer a los partidarios del destronado Jaime III, con otros procedimientos tocantes a la confiscación de bienes de los condenados a muerte y al destierro de los sospechosos", *BSAL*, XI, Palma, 1914, 1-15, 65-80, 81-94.

A partir de 1350, quan encara no s'havien superat les conseqüències de la Pesta Negra, el rei optà per una política conciliadora. S'ha comprovat com a diferents viles hi hagué intents de destacats membres del *partit aragonès* d'aprofitar-se de la seva preeminència en molts de sentits. Amb tot, bona part d'aquests intents varen ésser desbarats amb rapidesa per part de les autoritats reials. D'aquí que el rei intentàs una clara alternància entre partits en l'exercici del poder.

Aquesta política de caire contemporitzador contribuí, a la llarga, a la bipolarització extremada i a l'aparició de forts conflictes socials a partir de 1360. Les successives onades de pesta així com la fallida de diferents banques i cases comercials afectaren profundament el món artesanal. Els menestrals patiren un progressiu procés de pauperització, del qual sols una minoria en sortí ben parada. El seu espai va ésser ocupat de manera paulatina per jueus i, amb menor grau, cavallers. L'anàlisi del procés d'endeutament en mans jueves, que va ésser una més de les causes de l'esclafit de 1391, té els seus orígens en aquest període.

Precisament, aquesta crisi va ésser instrumentalitzada per part de les oligarquies de Ciutat de Mallorca per controlar i, fins i tot, fer avortar les demandes menestrals de la Part Forana. A partir de 1360, les sortides dels sobreposats de paraires i teixidors de llana, abans excepcionals, sovintejaren de tal manera que es feren anuals.⁴⁴ La repressió dels jueus pobres⁴⁵ que treballaven en oficis que els cristians consideraven com a propis va ésser una constant, així com les queixes i les restriccions en contra de la presència dels esclaus i dels captius en els obradors.⁴⁶

El conjunt de les demandes obligà als artesans a agrupar-se per defensar els seus interessos. El primer problema es donava pel que fa al marc jurídic. Els capítols que el rei Sanxo havia atorgat a paraires, teixidors de llana i tintoreres deixaven el tema ben clar: permetien les aleshores anomenades comunitats d'aquests menestrals, però amb un control de la corona a través del veguer. Si bé contemplaven la Part Forana, quedava clar que els seus menestrals es trobaven subordinats als de Ciutat de Mallorca. D'altra banda, el període 1340-1390 havia estat marcat a tota Europa per una important conflictivitat en el món artesanal, el qual impulsà i protagonitzà importants revoltes.⁴⁷ En el cas del Regne de Mallorca, es tenia ben clar el seu paper a les commocions de 1325 i a la conjura de 1343.

⁴⁴ BERNAT I ROCA, M.: *Els 'III mesters de la llana' ...*, 38. De fet, tampoc es tracta d'una mesura extraordinària, ja que aquesta *cerca o visita* de la Part Forana ja es trobava ben regularitzada en els capítols de 1315 per paraires i teixidors de llana.

⁴⁵ MIRALLES I MONTSERRAT, J.: *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*, Barcelona, 1977, 301-336. Es tracta del Monedatge del Call de Ciutat de Mallorca de 1350 (Arxiu de la Corona d'Aragó, RP 2.408). Conté més de 700 ítems, dels quals prop d'un 25 % apareixen amb l'anotació *yura [...] que no ha valent*, tot referint-se a aquells individus que no tenien béns suficients per pagar els 8 sous que se'ls havia taxat a tothom. De fet, la presència d'un nombre considerable de jueus pobres o amb forts problemes econòmics sembla derivar de 1333, a causa d'una condemna general decretada per Jaume III; es coneix per documentació de l'any 1339 sota el títol de Deutors de l'Aljama de Mallorca (Arxiu del Regne de Mallorca, RM, RP. 3.387), transcrit a l'obra de referència, 287-300.

⁴⁶ PONS PASTOR, A.: *Ordinacions gremials ...*, 75-83. Una de les mostres més primerenques d'aquestes restriccions es troben en els Capítols dels teixidors de 1391, on es regula, en el capítol 1, que no ensenyi l'ofici a *sarrayn catiu o franch ne alcun bort o fill de catius grech, o de tarte ne de turch ne altre llibatge de infels*; en el capítol 3, s'ordena que cap teixidor de llana o flassader gosi llogar cap captiu que sàpiga obrar sinó tan sols tenir-lo en els seus propis telers i en el capítol 4 es prohibeix que un cop alliberats puguin tenir obrador propi.

⁴⁷ MOLLAT, M.; WOLFF, PH.: *Uñas azules. Jacques y ciompi. Las revoluciones populares en Europa en los siglos XIV y XV*, Madrid, 1979.

NEVEUX, H.: *Les révoltes paysannes en Europe. XIe-XVIIe siècles*, Paris, 1997.

RUTEMBURG, V.: *Movimientos populares en Italia (siglos XIV-XV)*, Barcelona, 1983.

Amb tot, tal volta, la més estudiada sigui la revolta anterior dels *ciompi*, que marcà no poques pautes per a les posteriors:

VV. AA.: *Il tumulto dei Ciompi. Un momento di storia fiorentina ed europea*, Firenze, 1988.

STELLA, A.: *La révolte des Ciompi. Les homes. Les lieux. Le travail*, Paris, 1993.

RODOLICO, N.: *Il popolo minuto. Note di storia fiorentina (1343-1378)*, Firenze, 1968.

El dilema consistia en què, a 1360, els menestrals eren incòmodes per a tothom. Per a la corona, perquè havien perdut el seu caràcter d'aliats dòcils; pel partit teòricament vençut a 1343, perquè els considerava com a traidors; pel partit teòricament vencedor, perquè intentaven cobrar-se l'ajuda en forma de millores substancials; i, finalment, pels propis menestrals urbans perquè els de la Part Forana els llevaven matèries primeres i un espai econòmic important en un període de recessió. D'aquesta manera, a partir de 1350-1360, es noten a diferents indrets del regne pràctiques il·legals tendents a reprimir drets dels menestrals que les corporacions tenien per consolidats. A diferents viles, es detecten actes que impedien a menestrals o als seus partidaris ocupar els càrrecs administratius pels quals estaven habilitats i se'ls havia elegit. En altres ocasions, eren objecte de prohibicions d'agrupació fins i tot amb finalitats religioses o assistencials. Aquestes tàctiques es noten millor a la Part Forana que a Ciutat de Mallorca.

El cas d'Inca n'és una bona mostra, amb un seguici de fets prou representatius. El 14 de desembre de 1355, Jaume Balaguer, Pere Llompart i altres menestrals presentaren una súplica als jurats per convocar el Consell per tal de determinar certes demandes. Del 4 de gener de 1357 es té una carta sobre els menestrals en la qual consta que tenien *caixes* i que havien d'elegir dos oïdors per retre comptes per Nadal, feien constar que l'anterior ja havien volgut tenir junta i que el batle ho havia impedit. El 28 de març de 1357, els ja esmentats Jaume Balaguer i Pere Llompart, juntament amb Pere Gener i Pere Aguiló, caps de mesters, manifestaven deure salaris a Pere Mayol per la qüestió que tenien amb els jurats. Pere Aguiló, per la seva banda, el 8 d'abril de 1359, com a procurador de tots els oficis i menestrals de la vila d'Inca, reclamava 8 L. als teixidors per aquesta mateixa qüestió amb els jurats. El 16 d'abril de 1359, mort el jurat representant dels menestrals, els altres jurats, Jaume Balaguer i Arnau Montroig, s'oposaven a l'elecció d'un nou. L'any següent, el 17 d'octubre, el governador va remetre una carta al mostassaf de la vila tot dient que Pere Perelló i Bernat Santmartí, sobreposats dels teixidors de llana, havien presentat queixa perquè aquell volia intervenir en coses pròpies de l'ofici, postura que no tenia ni tant sols el mostassaf de Ciutat de Mallorca.⁴⁸ És patent com en aquests moments, la política de la corona es decantava per un ferri control cap a unes institucions que havien demostrat el seu potencial per canalitzar el malestar social, econòmic i polític.

A partir de 1349, quedà marcada la trajectòria dels objectius polítics de Pere IV pel Regne de Mallorca. Part d'aquesta política va tenir com a rerafons un component econòmic que venia determinat, d'una banda, per la infraestructura productiva i, per altra, per les necessitats bèl·liques de la corona. Segons va fer notar P. Cateura, tot i l'enorme transcendència d'aquest darrer punt, sempre ha estat un aspecte sobrevalorat i manipulat convenientment per tal de poder explicar la crisi comercial illenca.

L'allau documental generat a partir de 1343 és considerable. Molt poc d'aquest conjunt, emperò, fa referència directa al món artesanal, tema que sembla haver passat a un segon terme en els seus primers anys com a rei de Mallorca. Fins 1345, la major part de les ordinacions i privilegis del monarca afavorien clarament el partit triomfador i el reforçament del paper de la corona; fins i tot, alguns es poden considerar netament perjudicials pels vençuts. A partir de 1345, una vegada descobertes les diverses conjures i iniciat el procés en contra de destacats jaumistes, la situació anà variant. La necessitat que tenia el monarca de disposar de súbdits fidels es nota en les diferents ambaixades i els privilegis que obtengueren. Una disposició (a no esser les que fan referència al Consolat de la Mar i a les exempcions comercials) data de gener de 1350, i dóna fe d'una petició dels *militum et generosum ac militare privilegium haventium* que prohibia als patrons, als mariners i altres treballadors de la mar el constituir-se en estament i participar en el consell de la ciutat.⁴⁹ A

48 ROSSELLÓ VAQUER, R: *Història d'Inca (1350 - 1516)*, Palma, 1997, 82, 84, 85, 86.

49 CATEURA BENNASAR, P.: *Política y finanzas ...*, 295-296: Doc. 40.

partir de 1353, la guerra amb Gènova marcà bona part dels esforços del regne. Aquest fet era important ja que es lligà amb la revolta de Sardenya i significà un important trencament bèl·lic en relació als interessos comercials del regnat anterior.

En conseqüència, es pot considerar que va ser entre el 1350 i 1362 que Pere IV comença a tolerar l'associacionisme dels menestrals i és en aquest context que es comença a veure una certa investida de confraries estrictament formades per menestrals. El que queda per dilucidar és fins a quin punt se les ha de considerar com a formacions espontànies, ja que, com sembla, adquiriren una certa personalitat jurídica. Les funcions primordialment pròpies d'una confraria eren les de protecció i ajuda dels seus confreres, i una de les manifestacions més clares del seu funcionament era tenir un lloc on reunir-se, preferentment una capella, donat el seu caràcter prioritàriament religiós.

D'aquesta manera, es té que una sèrie de confraries assoliren aquest dret entre els anys 1350 i 1405. Un bon exemple d'aquest fet és el cas de la parròquia de Santa Eulàlia, amb la fàbrica encara en construcció en aquells anys. En ella hi tenien capella els argenters, probablement la més antiga de totes, ja que consta que n'hi tenien una dedicada a Sant Eloi des de 1313⁵⁰ (sinó d'abans donades les notícies d'enterraments a 1310)⁵¹ independentment que se separassin dels ferrers a 1353⁵² i comptassin amb ordinacions pròpies a partir de 1355;⁵³ el sabaters tenien la de Sant Marc⁵⁴ i els corredors de coll (a partir de 1404) la de Sant Joan Baptista (actual de Sant Lluís) amb un benefici fundat a 1324.⁵⁵ No eren les úniques confraries amb capella a aquesta església, ja que també hi havia les dels fusters i el dels picapedrers. Ambdós oficis tengueren la seva capella a l'església parroquial de Santa Eulàlia, fins i tot abans de concloure's la seva fàbrica⁵⁶ i amb un sol any de diferència. El que crida l'atenció és que les capelles els varen ésser ofertes i res indica, per ara, que hi hagués mediat una sol·licitud prèvia.

Pel que fa els fusters, se sap que, a 1363, se'ls establí una capella a l'esmentada Santa Eulàlia per part dels obrers de la parròquia *ad latus capelle scorum. Francisci et Martini [...]* *sub invocatione scorum. Antonii (vianensis) et Ivoni*,⁵⁷ per més que el seu patró ancestral era Sant Josep. Es tracta de la darrera capella de la nau esquerra, veïnada de la dels picapedrers i actual de Santa Catalina.⁵⁸ Es desconeixen els capítols que la poguessin regir; dels relacionats amb el funcionament de l'ofici com a tal la primera notícia data de 1395⁵⁹ per més que consta com el col·legi va ésser aprovat oficialment com a tal el 12 de setembre de 1499.⁶⁰ Pels picapedrers, el procés no va ésser gaire diferent. Foren també els obrers de Santa Eulàlia qui els oferiren i concediren la capella, encara en construcció, sota l'advocació dels Quatre Sants Coronats, segons consta a l'acta. L'atorgament data del 13 de gener de

50 CALDENTY CANTALLOPS; R.: *Santa Eulalia La parroquia más antigua de Palma. Breve noticia histórico-artística*, Palma, 1979, 85. D'aquest mateix any, consta la fundació d'un benefici a càrrec de Tomàs Depon i la seva muller Nicolaua.

51 CALDENTY CANTALLOPS; R.: *Santa Eulalia La parroquia más antigua de Palma*, 83. Recull la làpida següent: *Die martii XXIII dies nove(m)br. ann. Dn. MCCCX Ne Kate(er)ina uxor quondam Albertaxi Peleoro, argentarii, quae hoc tumulo fuit sepultura*.

52 CALDENTY CANTALLOPS; R.: *Santa Eulalia La parroquia más antigua de Palma*, 11.

53 BSAL, IV, 54.

54 CALDENTY CANTALLOPS; R.: *Santa Eulalia La parroquia más antigua de Palma*, 37.

55 CALDENTY CANTALLOPS; R.: *Santa Eulalia La parroquia más antigua de Palma*, 53 i 55.

56 PIFERRER, J.; QUADRADO, J. M^o: *Islas Baleares*, 784; nota a. Al darrer terç de la centúria, a 1365, se sap per una escriptura que encara es feia feina a la capella dels Catllar i la del seu enfront.

57 PIFERRER, J.; QUADRADO, J. M^o: *Islas Baleares*, 931-932.

58 CALDENTY CANTALLOPS; R.: *Santa Eulalia La parroquia más antigua de Palma*, 55.

59 "Sobre l'ofici de fusters (1395)", BSAL, IX, 129.

60 QUETGLAS GAYA, B.: *Los gremios de Mallorca*, 82.

1364.⁶¹ Aquesta capella no apareix com a acabada fins 1385;⁶² és l'actual del Sagrat Cor i consta que en ella hi celebraven les seves sessions.⁶³

Si tot indica que Santa Eulàlia actuà gairebé com vertadera església gremial a l'estil de Santa Maria del Mar a Barcelona, no va ésser l'única en acollir oficis. Així se sap que els mariners tenien capella i lloc de reunió a l'oratori de Sant Elm almenys a partir de 1310, dada no comprovable ja que la documentació antiga es cremà amb ocasió de la pesta de 1631/1632 [sic] segons indica B. Quetglas;⁶⁴ (quan s'hauria d'entendre la de 1651/1652); els sastres i les cosidores, sota l'advocació de les Onze Mil Verges, consten des de 1312 amb capella al convent del Carme altra vegada segons Mn. Quetglas (però fundat a 1320 segons uns autors⁶⁵ o 1321 segons altres)⁶⁶ per més que les ordinacions escrites més antigues que es coneixien siguin de 1437, si bé parla a favor de la seva antiguitat que aquestes semblen ésser una actualització dels capítols vells, ja que s'explicà que son *scrits e continuats en un gran libre de papper de forma major, lo qual per sucessio de temps s.és esquinat* i per això feien renovació i actualització d'ordinacions a l'any indicat;⁶⁷ els hortolans, constituïts des de 1361, tenien la seva a Sant Antoni de Viana (el popular Sant Antoniet del carrer de Sant Miquel),⁶⁸ on, per altra banda, també hi tenien consell els tintorers (a més de fer-ho a la Mercé i, com no, a Santa Eulàlia) i els passamaners, guanters, nercers i marxandos;⁶⁹ els pescadors, organitzats des de 1354, tenien la seva capella a l'església parroquial de Santa Creu, entre l'altar major i la capella del Sant Cristo (actualment inclosa a la sagristia);⁷⁰ els paraires, amb la seva primera confraria sota l'advocació de Sant Bartomeu creada a 1338,⁷¹ tengueren la capella a la parròquia de Santa Creu, trobant-se en construcció encara a l'any 1347.⁷² Ja en el segle XV, a 1445, els sastres i els calceters s'escindiren de les cosidores amb el patronatge de Sant Francesc, amb capella al convent del mateix nom ...⁷³

En paral·lel a aquest floriment de confraries artesanals, es produïren canvis a nivell polític prou importants pel que fa al reconeixement del pes social dels menestrals. A resultes de la Pragmàtica de Barcelona, promulgada per Pere IV a l'any 1351, s'establí la paritat entre els quatre estaments en el Consell General. Això venia a suposar una certa garantia en la igualtat de participació de cada estament, ja que amb aquesta reforma cavallers i menestrals sortien reforçats enfront de ciutadans i mercaders que exercien un poder oligàrquic des del darrer quart del s. XIII.⁷⁴ Aquest pas endavant es va veure encara més reforçat amb la nova reforma general que es dugué a terme a 1373 per mà de Berenguer d'Abellà. Amb ella, al marge de la reducció del nombre de consellers per estaments urbans de 46 a 25, es fixà per primera vegada l'obligatorietat de què un dels sis jurats de Ciutat de Mallorca, sortits per extracció de rodolins, fos un menestral.⁷⁵ D'aquesta manera, el camí

61 "Establecimiento de la Capilla de los Cuatro Mártires Coronados en la Iglesia de Santa Eulalia hecha a favor del gremio de albañiles, 13 de enero de 1364", *BSAL*, IV, 224.

62 ROSSELLÓ LLITERAS, J.: *Els pergamins de l'Arxiu parroquial de Santa Eulàlia*, Palma, 2000, II, 196.

63 CALDENTEY CANTALLOPS, R.: *Santa Eulàlia La parroquia más antigua de Palma*, 73

64 QUETGLAS GAYA, B.: *Los gremios de Mallorca*, 146.

65 FURIÓ, A.: *Panorama de las Islas Baleares*, Palma de Mallorca, 1988, 86.

66 PIFERRER, J.; QUADRADO, J. M.: *Islas Baleares ...*, 807.

67 PONS PASTOR, A.: *Ordinacions gremials ...*, XX: 100-119; concretament, 101.

68 *BSAL*, XXII, 208, 310.

69 LLINAS, G.: *La Real Iglesia y claustro de San Antonio de Viana*, Palma, 1972, 7.

70 QUETGLAS GAYA, B.: *Los gremios de Mallorca*, 190.

71 MAS I FORNÉS, A.: "El procés repoblador a Mallorca durant la primera mitat del segle XIV: Una aportació al seu estudi", *BSAL*, 50, 1994, Palma, 167-198.

DEYA BAUZA, M.J.: "La pañería en Mallorca ...", *passim*.

72 ROSSELLÓ LLITERAS, R.: *Els pergamins de l'Arxiu parroquial de Santa Creu*, Palma, 1989, 96: Doc. 189.

73 QUETGLAS GAYA, B.: *Los gremios de Mallorca*, 205.

74 SANTAMARIA ARANDEZ, A.: "Mallorca en el siglo XIV", MASCARÓ PASARIUS, J. [Coord.] *Historia de Mallorca*, Mallorca, Palma, 1975, II, 243-244

75 SANTAMARIA ARANDEZ, A.: "Mallorca en el siglo XIV", 252-253.

iniciat amb la inclusió dels *caps de mesters* en el Consell General a 1285 es completava amb el reconeixement de l'important paper polític dels menestrals en el marc de l'administració del poder municipal.

A partir de 1379, s'anà fent ben ostensible la disparitat d'interessos entre mercaders i menestrals productors, especialment en el sector tèxtil i pel que fa referència expressa a la lliure circulació de mercaderies, com era l'aspiració dels mercaders. La reacció de la monarquia va esser la del proteccionisme dels artesans, tal i com ja s'havia fet a 1386, i completant-se el cercle obert a 1351.⁷⁶

El 4 de gener de 1387 arribà a Ciutat de Mallorca la notícia de la mort de Pere IV i de la fuga de la seva esposa, Sibília de Forcià, de Barcelona. A l'illa continuava activa la polèmica sobre el Règim de Franquesa i els partidaris de l'elecció per sort que tants de problemes havia provocat a partir de 1351 i, segons alguns autors, la reina Sibília havia donat un públic suport als partidaris del Règim de Franquesa. El nou rei, Joan I, actuà ràpidament en els conflictes encesos entre les noves banderies que s'enfrontaven pel control del regne els aragonesos i els mallorquins: el 15 d'agost de 1387 nomenà personalment nous jurats i consellers, elevà la representació de tots els estaments i establí un sistema d'insaculació. Quan el 3 de novembre de 1388 es designaren els representants per les corts interrompudes de Montsó des de feia quatre anys, va excloure explícitament Tomàs Desbach, Jordi Brondo, el notari Antoni Castell i els altres oligarques que havien manipulat l'administració en el període anterior.

Des de Mallorca, el partit relegat no es conhortà i arribà a afectar el jurat en cap de 1385, Berenguer de Tornamira. En contra seva, s'inicià un procés per *invocacions diabolicals, fatilleries, imatges e obras matematicas, metzinas, sorcelleries e altres maleficis*. Segons sembla, aquesta conjura màgica anava dirigida especialment contra del propi monarca i de la reina viuda Sibília.⁷⁷ La conjura s'encaminava, a més, contra altres consellers de la corona i, tal volta, la seva execució estigui relacionada amb les de Berenguer de Abella, fill del reformador, i d'Arnau de Torrella.

Aquest seguit de notícies és molt més remarcable del que pugi semblar. Pere IV mor l'any 1387 i el seu successor, Joan I, trigà menys de dos anys en donar un gir radical a la política de tolerància amb els artesans. El malestar anava en augment i els menestrals estaven en obert enfrontament amb mercaders i ciutadans. Es donà un va i ve d'ambaixades d'un i altres davant el rei. El fet és que l'octubre de 1389, disposant-se els síndics del menestrals Llorenç Mager, teixidor, i Eloi Rovira, guinavater, a partir, se'ls va intimar que es revocava la facultat concedida als Oficis de reunir-se, quotar-se i promoure negocis, i també d'intervenir en la revisió dels comptes de la Universitat.⁷⁸ Aquest fet es va veure reforçat per la crida pública el 20 de novembre de 1389. El governador Francesc Çagarriga anunciava que, per carta de Joan I dada a Montsó el 25 d'octubre, s'ordenava que *null hom ne neguna persona de qualsevol ley, stament o condicio sia, sots pena de cors e d'haver, no gos ni dega fer ajusts ab altres qualsevol, ne ensemps fer congregacions ne fer caxas ni tays, bosses comunes per vigor de qualsevol letres o provisions fetes e atorgades per dit Senyor Rey*.⁷⁹ Resulta obvi que la prohibició és de més ampli abast i que les confraries o altres agrupacions de menestrals no són el principal ni l'únic objectiu. L'orde va dirigida principalment a les banderies (a elles fa al·lusió directa el terme *congregacions*) i si s'hi

⁷⁶ CATEURA BENNASAR, P.: *Política y finanzas ...*, 163.

⁷⁷ PIFERRER, J.; QUADRADO, J. M^o: *Islas Baleares*, 207. Segons aquests autors, aquest Berenguer de Tornamira devia esser fill del Berenguer de Tornamira ajusticiat a 1345 per partidari de Jaume III. De manera indirecta, intenten lligar aquesta conjura amb la posició jaumista del seu probable pare.

⁷⁸ PIFERRER, J.; QUADRADO, J. M^o: *Islas Baleares*, 208-209.

⁷⁹ PONS PASTOR, A.: *Libre del Mostassaf de Mallorca*, Mallorca, 1949, 285. Transcrit al Document I de l'apèndix.

inclouen les organitzacions d'artesans (a les que es poden aplicar les expressions *caxas*, *tays* o *bosses*) és en el sentit de què aquestes podien servir d'encobridores o per dissimular altres intencions que les que els eren pròpies. El que resta molt clar és que, d'haver existit alguna autorització per fer *congregacions*, *caixes* o *talls*, *bosses comunes* aquesta era anul·lada, tot seguint el corrent general predominat en el s. XIV de frenar l'expansió d'aquestes associacions més o manco espontànies.⁸⁰

Tot el panorama que es beslluma des de 1387 a l'assalt del Call de 1391 és suggeridor no sols d'una forta conflictivitat interna entre els dos grans partits illencs, sinó també d'estira i arronsa amb la corona i la cort. Encara que les notícies que es tenen sobre el regnat de Joan I i Mallorca resulten molt fragmentàries, són prou indicadores d'actuacions contradictòries entre diferents persones rellevants i el propi monarca. S'anava preparant un clima tens propici a què el rei emprengués mesures de força que afectassin a tots els mallorquins. A 1390, la Ciutat i el Regne de Mallorca presentà una sèrie de greuges al rei sobre temes molt compromesos que afectaven els privilegis i franquesses, alguns tan perillosos com els referits a les hipoteques, els lluïsmes i la capbreuació.

De la mateixa forma, l'octubre de l'any 1390 els menestrals feren la proposta d'organitzar una gran reunió d'artesans, cavallers, mercaders, forans i eclesiàstics per intentar arbitrar una concòrdia. En conjunt, aquesta proposta s'assembla a l'intent de convocar un consell general de la terra de 1345.⁸¹ La reunió de 1390 tenia com a objectiu principal arribar a una concòrdia entre els partits enfrontats. La intransigència, emperò, guanyava els intents de solució. De fet, el síndic de Ciutat arribà a afirmar que, per part d'alguns sediciosos, s'havien proferit amenaces d'enderrocar les cases d'aquells consellers que en fossin favorables a la concòrdia.⁸² Els ànims estaven exaltats i el 15 de novembre de 1391, el governador va haver d'ordenar una crida prohibint les reunions tumultuoses.⁸³ Enmig de tot això és quan es produïren els assalts dels calls d'Inca i de Ciutat.

A 1398, la Universitat del Regne de Mallorca, controlada a les hores pel partit *mallorquí* es negà a signar la pau que el rei havia pactat amb el jutge d'Arborea⁸⁴ i al darrera d'aquesta negativa hi havia tots els conflictes sobre les propietats dels mallorquins a Sardenya i l'orde de alliberar els esclaus sards.

Enmig d'aquestes tensions, el 18 de juliol de 1395, Joan I, acompanyat de la seva cort, desembarcà a Sóller tot fugint de la pesta que assolava les terres peninsulars. L'estada a Mallorca es perllongà per espai de quatre mesos. L'arribada a Ciutat de Mallorca es produí el 14 d'agost i va esser una vertadera font de conflictes per culpa de les exigències de la comitiva reial i els abusos en qüestió d'allotjament. El malestar ràpidament va derivar en protestes per part de la població.⁸⁵ El notari Mateu Salcet, en el seu noticiari, ho expressà així: *Après que.l dit Senyor Rey ab la dita Senyora Reina ab les persones dessus.dites hagueren stat per alguns dies en la ciutat de Mallorques foren fetes moltes e diverses novitats en la dita ciutat, e oppresions e forces a les jens, axi per raho de posades que donaven a nobles, cavallers, ciutadans e altres gens, com per raho de infinides coses que los officials del dit Senyor demanaven contra homes de paratge, ciutedans, mercaders, notaris e manestrals, [...].* Prosegueix la narració tot afegint: *per ocasio de las ditas oppresions foren*

⁸⁰ Per una visió de conjunt, malgrat tots els emperons per haver-se publicat per primera vegada a 1944, s'ha veure l'obra del ja esmentat A. RUMEU DE ARMAS, especialment les planes 73-92.

⁸¹ SERRA BARCELÓ, J.: "Lo rei quei fo ...", 281-283.

⁸² SANTAMARIA ARANDEZ, A.: El Reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XV, Palma, 1955, 18-19.

⁸³ CAMPANER Y FUERTES, A.: *Cronicon Mayoricense*, Palma, 1984, 78.

⁸⁴ CAMPANER Y FUERTES, A.: *Cronicon Mayoricense*, 76.

⁸⁵ CAMPANER Y FUERTES, A.: *Cronicon Mayoricense*, 80.
PIFERRER, J.; QUADRADO, J. M^a: *Islas Baleares*, 233.

mesos en preso los sobreposats dels oficis e los barbers e los speciaiyres e als cuns notaris per so car havien posat en les cartes que havien rebuda aquella.

A més a més, als notaris se'ls confiscaren els llibres, que no recuperaren fins dia 27 d'octubre. La tensió degué ésser considerable i sembla que va afectar fins i tot als jurats, ja que *en tant que per ocasió de les dites coses que lo regiment de la terra romangués en mans de aquells qui.l tenien, donaren los dits regidors al dit Senyor, segons que.s dehia, cent milia florins d.or i en aquesta mateixa línia siha de col·locar el pagament d'altres 140.000 florins per a què es pregonàs la remissió de qualsevol crim comès.*⁸⁶

El dia 18 de novembre el monarca es disposà a abandonar l'illa, després d'una llarga estada al castell de Bellver i sense tornar entrar a la ciutat ni acomiadar-se'n. El rei, les infantes i la cort havien d'embarcar a Porto Pi. En aquest mateix dia i lloc, amb la partida ja imminet, el monarca atorgà una sèrie de concessions, entre elles una específica pels menestrals: la que els autoritzava i legitimava el dret de reunió. Aquest document va ésser parcialment publicat per Mn. B. Quetglas⁸⁷ i es pot trobar complet al *Llibre de n'Abelló*⁸⁸ i, curiosament, sembla que no es està recollit enlloc pus.

De la seva lectura es desprèn que l'orde de 1389 no s'aplicava o es feia de manera laxa per part de la Universitat i que la venguda del rei havia precipitat un repressió per part dels oficials que l'acompanyaven fent una interpretació molt estricta de l'orde en qüestió. Això és el que havia precipitat, entre altres coses, els aldarulls i l'empresonament dels sobreposats dels oficis a causa de què *jutges e comissaris, ha instancia de vostres fiscals, haien fetes diverses inquietacions, oppresions he greuges als dits manestrals e sobreposats e prohomens dels dits officis allegant que no poden haver ni tenir caxes comunes ne poder.se ensemps aiustar ne fer collegis, talls o contribucions entre si per les coses de les dites sens auctoritat e expressa licentia de vos.* Els jurats, a la petició que presentaven, assenyalaren clarament que *parayres, texidors, sastres, sabaters e altres manestrals habitants de la Ciutat e de les parroquies foranes aien acostumat loablement tenir caxes e confraries pes les quals son be reglats e ordenats; al temps, feien constar que experiència ha demostrat les dites caxes e confraries ésser expedients e profitoses i que l'actitud reial provocava que molts se entenien retreure.se,* una observació omesa per B. Quetglas. La suplica es centrava en demanar que els menestrals *puxan tenir e haver entre si e fer col·legi aprovat.* El que també va ometre B. Quetglas a la seva transcripció és que els jurats sol·licitaven que els oficis, a més del dret de reunió, gaudissin també del de redactar i proposar les seves ordinations per més que les haguessin de sotmetre a aprovació dels jurats i del governador. Joan I, ja fos per convicció o com a resultat dels florins recentment recaptats, ho atorgà posant com a condició únicament que als ajusts que tenguessin els menestrals hi havia d'assistir un oficial reial, sense salari i assignat pel governador.

Tot sembla indicar que l'autorització reial per tenir *caxes e confraries* fou efectiva, tant a Ciutat de Mallorca com a la Part Forana. Un bon indicador és que, a 1396, ja hi ha notícia de l'activitat de la confraria dels sabaters d'Inca, permés que es pot explicar de dues maneres no necessàriament excloents entre si: bé abans d'aquesta data, la confraria ja havia existit i durant el temps de la prohibició va dur una vida més o manco submergida; bé l'empenta del col·lectiu era tal que just un any va ésser suficient per muntar una associació eficaç. Sigui com sigui, el cert és que, en el decurs dels darrers anys del s. XIV es donà un seguit de consolidacions de confraries o d'aparició d'algunes noves, com ja s'ha vist, fins a totalitzar el nombre de de nou: una cota que Barcelona havia assolit a 1257.

⁸⁶ CAMPANER Y FUERTES; A.: *Cronicon Mayoricense*, 128.

⁸⁷ QUETGLAS GAYA, B.: *Los Gremios de Mallorca*, 285-286. La font original que es cita és: Archivo Histórico de Mallorca (actual Arxiu del Regne de Mallorca). Del Còdice de Abelló, folios 21 al 25.

⁸⁸ Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), Còdex 9, 23-23v. Transcrit al Document II de l'apèndix.

Els intents de repressió o de control ferri, emperò, encara tendrien una darrera coetjada. A 1401, els menestrals, via jurats, hagueren d'acudir a Martí l'Humà, successor de Joan I, tot cercant empara.⁸⁹ La situació del moment era que per *exquisitam desidiam sive culpam officialium nostrorum* s'exigien i prenien doblers dels menestrals cada vegada que aquests volien realitzar una de les seves activitats comunitàries quan Joan I havia deixat molt clar que la seva intervenció era sense salari. A la pràctica, la norma de què un oficial reial havia d'assistir a les reunions de menestrals s'havia convertit en un mecanisme d'extorsió, mitjançant el qual aquests oficials recaptaven uns diners indeguts i, a més a més, sovint feien els menestrals objecte de calúmnies.

La replica del monarca no deixà lloc a cap dubte. El rei Martí, des de Burjassot estant, reafirmà el dret de reunió amb tota llibertat concedit per Joan I, a voluntat dels sobrepagats dels oficis i sots la seva presidència, per parlar, tractar, disposar i ordenar les qüestions que es considerassin pròpies i convenients. I el que és més, indicant que *non spectat alicuius officialis presentia*. D'aquesta manera, es consolidava definitivament la figura de les incorporacions de menestrals que havia de perdurà, amb modificacions no massa substancials, fins la seva abolició ja en el s. XIX.

A tall de conclusió

Quan Mn. Pons, va escriure que no deixa d'ésser estrany la parquedat d'ordinacions gremials al s. XIV i, en canvi, n'apareixen al segle XV amb una certa abundor, moment en què *el comerç iniciava la decadència, també va fer constar que la troballa casual de la disposició del Rei Martí derogant la del seu germà, en que vedava als agremiats ajustar-se per tractar dels afers pertanyents a llurs oficis, de moment me féu pensar si seria la raó que vengués a explicar la manca [...] almenys amb l'abundància i valua que esperavem.*⁹⁰

El que fins aquí s'ha pogut exposar demostra com la seva intuïció era ben encertada. El que no va fer Mn. Pons és entrar en el desenvolupament del context polític, econòmic i social que condicionà que les ordinacions de menestrals, tant tècniques com pietoses, tenguessin el seu moment el s. XV. L'obra de referència n'és un bon exemple i es completa amb totes les aportacions que es publicaren a les planes del Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana (BSAL)⁹¹ destacant entre totes elles les fetes pel propi Mn. Antoni Pons⁹² i Enric Fajarnés⁹³ o, amb una altra vessant, l'obra de P.A. Sanxo Vicens sobre confraries estrictament religioses.⁹⁴

El que en el present treball queda ben palès és que l'embranchida de les ordinacions de menestrals, en qualsevol de les seves facetes, va tenir lloc a la segona mitat del s. XIV, almanco pel que fa a les d'iniciativa pròpia dels artesans. Les anteriors respongueren a la

⁸⁹ ARM, Còdex 9, 52-53.

PONS PASTOR, A.: *Ordinacions gremials ...*, XXIV-XXVI n. (1). Transcrit al Document III de l'apèndix.

⁹⁰ PONS PASTOR, A.: *Ordinacions gremials ...*, XXIV-XXV.

⁹¹ Es tracta de les realitzades per Estanislau de Kostka Aguiló, Agustí Buades, Miquel Bonet, Gabriel Llabrés, Josep Mir, Eusebi Pasqual, Pere Sampol i Pere Antoni Sanxo, la relació de les quals es pot localitzar fàcilment amb l'*Índice de Autores del BSAL* (Primera Època, 1971, corresponent a la seva primera època, Toms I-XXV, 1885-1934, Palma).

⁹² Un inventari exhaustiu de les aportacions d'aquest autor específicament referides al tema dels menestrals ja la va fer: SANTAMARIA ARANDEZ, A.: "La formació professional en Mallorca en la època de Fernando El Católico", *Príncipe de Viana*, XLVII, Anejo 3: Homenaje a José M^o. Lacarra, 1986, 651-667: nota 2.

⁹³ A l'igual que en el cas anterior, les específiques de menestrals es poden trobar a: SANTAMARIA ARANDEZ, A.: "La formació professional en Mallorca ...", nota 3.

⁹⁴ SANXO VICENS, P.A.: *Confraries religioses en Mallorca. Anys 1478-1484*, Ciutat de Mallorca, 1933. Obra publicada per la Societat Arqueològica Lul·liana en la qual es recullen les aportacions d'aquest autor al BSAL sobre el tema en qüestió.

iniciativa reial o a intervencions d'altres autoritats (jurats, lloctinent, ...). L'explicació a tal fet sembla que s'ha de cercar-la en les especials circumstàncies que marcaren els anys entre 1343 i 1400. D'una banda, s'ha de tenir molt present la pressió que suposaren les successives onades de pesta, singularment la de l'any 1348, però també les de 1375, 1384 i 1396,⁹⁵ que delmaren la població arreu d'Europa i que, si bé suposaren algunes millores en les condicions de treball degut a la manca de mà d'obra, també és segur que suscitaran, per una banda, una sensació de desempara davant els embats del destí i, per altra, la necessitat d'assegurar-se de què les millores aconseguides tendrien permanència. Això resulta tant més important pel cas de Mallorca, ja que a tot això s'ha d'afegir una altra circumstància de caire polític de gran transcendència, com ara la reinclusió a la Corona d'Aragó. Pere IV trobà a l'illa de Mallorca un fort sentiment antijaumista entre els estaments no privilegiats que es manifestava clarament amb les cançons que el poble baix entonava contra el rei Jaume III.⁹⁶ Òbviament, els menestrals (i més segons quins sectors) no n'hi eren aliats i s'ha de suposar que els seus interessos es trobaven més propers a l'adveniment del monarca aragonès que a la permanència del mallorquí, donada la trajectòria política d'aquest darrer. No és d'estranyar, per tant, que el nou rei facilités la formació d'associacions, que anteriorment s'havien vist reprimides o coaccionades, en resposta al suport rebut. Les vicissituds posteriors (prohibició de 1389, privilegi de 1395, confirmació de 1401) són resultat del constant va i ve dels bàndols polítics en lluita pel poder que agombolaven o menyspreaven els menestrals d'acord amb els seus interessos i en funció de què aquests es decantassin per una o altre de les opcions en pugna.

Manca un major aprofundiment en la relectura de la documentació publicada i una encara molt intensa recerca de documentació nova fins a primilar el veritable context del procés de formació de les corporacions de menestrals, però el que és cert és que el seu punt de partida amb l'estructura que donaria pas als Oficis, Col·legis i Gremis posteriors s'ha de cercar en aquesta encara prou desconeguda segona mitat del s. XIV.⁹⁷

⁹⁵ TEJERINA, J. M.: "La medicina medieval en Mallorca". MASCARÓ PASARIUS, J. [coord.]: *Historia de Mallorca*, Palma, 1974, IV, 38-192; específicament, 66-69.

TEJERINA, J. M.: *Historia de la medicina en Mallorca / I. Desde sus orígenes hasta el siglo XVI*, Palma, 1981, 103-106.

⁹⁶ LLOMPART, G.: "Rei de Mallorches, mal regnats ... Una enquesta secreta feta pel governador Arnau d'Erill en 1344", *Randa*, 29, Barcelona, 1991, 51-62.

⁹⁷ La situació pot semblar diferent per a la primera mitat, ja que, en els darrers temps han aparegut algunes obres, per més que paren atenció fonamentalment a temes financers:

CATEURA BENNASSER, P.: *El Regne esvaüt: desenvolupament econòmic, subordinació política, expansió fiscal (Mallorca, 1300-1335)*, Palma, 1998.

CATEURA BENNASSER, P.: *La trentena esgarriadora. Guerra i fiscalitat. El Regne de Mallorca (1330-1357)*, Palma, 2000.

Apèndix Documental

Document 1:

Crida de 1389 prohibint les reunions, ni fer caixes, talls o bosses comunes en bè de la quietud del regne.

Die et anno predictis. Comparens in presenti curia Gubernacionis Majoricarum Petrus Badia preco publicus Curiarum Majoricarum, fidem fecit se, per loca solita civitatis Majoricarum voce tube, fecisa et perconitzase preconizacionem sequentem:

Ara oiats, que mana a tothom, generalment lo honorable mossèn Francesch Sagarriga, cavaller, conseller del senyor Rey e Governador del Regne de Mallorques e assò per manament del dit senyor Rey a ell fet ab letra sua, dada en la vila de Monsó a XXV dies del mes de octubre proppassat, que null hom ne neguna persona de qualsevol ley, stament o condicio sia, sots pena de cors e d'ahaver, no gos ne dega fer ajusts ab altre qualsevol, ne emsemps fer congregacions ne fer caxes o tays, bosses comunes, per vigor de qualsevol letres o provisions fetes e atorgades per lo dit senyor Rey, com lo dit senyor, de certa sciencia, per be e pacifich stament del fit Regne hage revocades les dites letres e licencies per ell atorgades, e tot so e quant per vigor d'aquelles es stat preceit e enantat, e ha manat al dit governador que la dita revocacio e provisio sua fassa ab veu de crida publicar. Sigillum annuli domini Gubernatoris.

Font: ARM, Pregons 1385-1392, 63.*

Document 2:

Fragment de l'anomenat Privilegi de Porto Pí, de 1395, que concedeix el dret dels oficis menestrals a reunir-se, fer caixes comunes i tenir col·legi.

Item, Senyor, com los parayres, texidors, sastres, sabaters e altres manestrals habitants de la Ciutat e de les parroquies foranes aien acostumat loablement tenir caxes e confraries per les quals son be reglats e ordenats, axi com fer almoynes e altres actes peidosos e de caritat com solempnizar e fer festes, balls e altres jocunditats per nativitats ho matrimoni de princeps o de llurs infants e en altres maneres contenguts e necessaries axi com experientia ha demostrat les dites caxes e confraries esser expedients e profitoses. E apres la vinguda de vos, Senyor, alguns jutges e comissaris, ha instancia de vostres fiscals, haien fetes diverses inquietacions, oppresions e greuges als dits manestrals e sobreposats e prohombres dels dits officis allegant que no poden haver ni tenir caxes comunes ne poder-se ensemps ajustar ne fer collegis, talls o contribucions entre si per les coses de les dites sens auctoritat e expressa licentia de vos, Senyor, per les quals coses molt se entenien retraure-se dels dits actes meritoris en manifest dampnatge de la dita Universitat. Que placia a vos, Senyor, graciosament atorgar a tots los dits manestrals e singulars del dit Regne que haien acostumat tenir e haver caxes e confraries e almoynes que d'aqui avant puxen aquelles tenir e haver entre si e fer col·legi aprovat de dret e tots e sengles actes que-s partanyen fer per col·legi aprovat e encara puxen entre si, per llurs officis, tractar, fer e ordenar totes regles, capitols e ordinacions que atroberan expedients e profitoses a lurs caxes e confraries e collegis e a la dita Universitat dementre empero aquelles ordinacions fassen ab consentiment dels jurats e prohombres de dit Regne e ab

*

Publicat per PONS PASTOR, A.: *Libre del Mostassaf de Mallorca*, Mallorca, 1949, 285: Doc. 142.

licencia e auctoritat del veguer de la Ciutat e confirmacio e corroboracio del governador del dit Regne o son loctinent e aquelles axi fetes sien exigides e observades entre ells, axi com ordinations reyls deuen esser axecutades e si per vos, Senyor, eren fetes =

Placia al Senyor rey que los officis de manestrals qui per concessions o en altra manera han acustumat de tenir caxes e fer confraries, almoynes e fer altres actes collegials licits que d'aci avant puxen continuar e tenir aquelles, pero, si per algun cas seria o sera necessari als dits collegis, confraries o algun de aquells aiustar.se, que aquells aiust haie esser present ho entrevenint hun official reyal, lo qual hi haie esser e entrevenir sens salari e lo qual official sia assignat per lo governador o son loctinent. E que si ordinations o estatuts pertanyents a lur collegi o confraria hauran a fer que aquells haien a esser fetes e fets ab consentiment e voluntat dels dits jurats e prohomens e ab auctoritat del dit veguer e ab confirmacio e corroboracio del dit governador o de son loctinent. E que aquelles aytals axi fetes sien observades e per los officials del dit senyor e executades.

[...]

Dat. in Portopinum, regne Maioricarum, decima octavca die novembris anno a nativitate Domini Millesimo trecentessimo nonagessimo quinto.

Font: ARM, Còdex 9, 23-23v.**

Document 3:

Carta del rei Martí, de 1401, que prohibeix les extorsions als menestrals per part dels oficials reials per reunir-se, confirmant el privilegi de Joan I de 1385 i revocant la necessitat de la presència d'un oficial reial a les reunions de menestrals.

Die martis XIII Martii anno Millesimo CCCC° secundo.

Nos, Martinus Dei gratia Rex Aragonorum, Valentiae, etc. Ne elemosinarum largicio que animarum proficiem multipliciter ad salutem celebratio quod festivitatem ac aliorum actuum fiendorum solempniter per ministras Civitatis Maioricarum per exquisitam desidiā sive culpam officialium nostrorum, qui, ut fertur, ex interuentum ipsorum vel propter licentias quas eis pro subscriptis conferunt ad eisdem ministras pecunias exigunt seu storquent valeat ad cetero in ipsorum ministras qui ob id multociens paciantur calupnias perturbari ad suplicationem per humilem nobis factam pro parte Universitatis Civitatis Regne Majoricarum. Tenore presentis juamdictis ministras seu officis Civitatis de Maioricis concedimus et licentiam ac facultatem plenariam elargimur quod non obstantibus quibusvis ordinationibus factis per Illustrissimum Dominum Regem Joannem, recolende memoria fratrem nostrum, habentimus et dicitur in effectu quod ministras ipsi nos auderent se ad invicem congregare aut simul in unum conferre absque licentia vicarii Civitatis predictae vel alterius pro eo possint libere et impune quilibet cum suis suprapositis vel presidentibus videlicet per suprapositos vel presidentes unius cuius que officiorum Civitatis requisiti fuerint per seipsos non spectat alicui officialis presentia ad invicem congregare in unumque conferre colloquio et tractare, disponere et utique ordinare ut eis benevisum fuerit de predictis eo videlicet modo et prout consueverat ante quam predicta ordinatio dicti Domini regis Joannis super his ut permittitur fore facta ...

Datum in loco de Bujaçot, octava die julii anno a Nativitate Domini Millesimo Quadragesimo Primo.

** Publicat parcialment per: QUETGLAS GAYA; B.: *Los gremios de Mallorca. Siglos XIII al XIX*, Mallorca, 1939, 283-284.

Donat a Burjassot, dia 8 de juliol de l'any de la Nativitat del Senyor 1401.

Font: ARM, Còdex 9, LII-LIII.***

*** Publicat per: PONS PASTOR, A.: *Ordinacions gremials i altres capítols a Mallorca (segles XIV-XV)*, Ciutat de Mallorca, 1930, XXIV-XXVI n. (1).

RESUMEN

En toda Europa, las últimas décadas del s. XIII y todo el s. XIV constituyen un periodo caracterizado por la construcción de una nueva sociedad, en cuyo seno los menestrales eran los protagonistas de los cambios que se iban produciendo. La razón de ellos era que se trataba de un grupo social en plena diversificación y frecuentemente protagonista de estallidos de violencia. Una forma de canalización de esta tensión era la de las asociaciones más o menos espontáneas, tanto de carácter profesional como religioso. Mallorca, tras la conquista feudal de 1229, se vio plenamente inmersa en este proceso y es ahora cuando comienzan a conocerse algunos de sus rasgos principales. En este artículo se quiere conformar un estado de la cuestión a partir de una información, a veces dispersa y aparentemente no relacionable, pero muy sugestiva, y que permite dibujar unas posibles líneas de investigación sobre este tema.

ABSTRACT

Throughout Europe, the periode from closing decades of the thirteenth century to the end of the fourteenth century was caracterizad by the rise of a new society within wich the artisan were the protagonists of the current changes. They wew, in fact, a highly diversified social group and frequently fomenters of outbreaks of vioence. One form of channelling this tension was the more or less spontaneous formation of associations thet had both a professional and a religious character. Majorca, in the wake of the feudal conquest of 1229, was fully immersed in this process, and some of the principal features thereof are now beginning to be known. In this article we wish to deal with this matter by marking use of at times difuuse and seemingly unrelated, albeit very stimulating, information that will enable us to map out several investigative approaches to the subject.